

До Спеціалізованої вченої ради
ДФ41.051.033 Одеського національного
Університету імені І.І. Мечникова
65083, м. Одеса вул. Єлісаветинська, 12

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора історичних наук, професора,
професора кафедри філософії, історії та політології
Державного університету «Одеська політехніка»

Сухотеріної Любові Іванівни

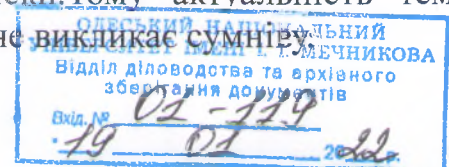
на дисертаційну роботу

Калініченко Олександра Олександровича «Українська школа підводного мореплавства ХІХ - початку ХХ ст.: формування, діяльність, персоналії», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальністю - 032 Історія та археологія

Актуальність теми дисертації

Минуле України, її сьогодення та майбутнє тісно пов'язані з морем. Військово-морський флот України починає свою історію з часів Київської Русі. Морські походи козаків належать до найславніших сторінок нашої національної історії. На початку ХХ сторіччя, під час створення Української Народної Республіки, Чорноморський флот України знову став на захист народу і морських інтересів держави.

У зв'язку зі складною ситуацією в Азово-Чорноморському регіоні, спричиненою тимчасовою окупацією Росією українського Криму та дестабілізацією обстановки на ключових морських напрямках виникла ідея щодо розробки Стратегії розвитку Військово-Морських Сил до 2035 року. Перед країною стоїть завдання створення високотехнологічних, ефективних та боєздатних Військово-Морських Сил, які будуть спроможні гарантовано виконувати завдання щодо захисту ближньої морської зони, з протидії агресії РФ з морського напрямку, оборони морегосподарського комплексу, морських комунікацій у виключній морській (економічній) зоні України. При розробці Стратегії бралися до уваги багато факторів, зокрема географічні умови та театр бойових дій, загальна безпекова ситуація в Азово-Чорноморському регіоні, сили і засоби російського ЧФ як фактор воєнної загрози, анексований Крим, зведення керченського мосту, яке призвело не лише до значного порушення Конвенції ООН про Міжнародне морське право (UNCLOS), але й до суттєвого удару по економічній морській діяльності нашої держави. Розвиток підводного мореплавства є важливим у контексті сприяння відновленню й розвитку спроможностей Військово-Морських Сил України на захисті національних інтересів держави на морі та контрибуції до світової й регіональної безпеки. Тому актуальність теми дисертаційного дослідження Калініченко О.О. не викликає сумніву.

Незважаючи на важливість підводного мореплавства для обороноздатності країни, так і для вирішення великої кількості народногосподарських проблем, нині відсутній комплексний аналіз підводного мореплавства в Україні у XIX – початку XX ст.

У дослідженні О. О. Калініченко здійснено комплексне дослідження підводного мореплавства в Україні XIX – початку XX ст. Показано становлення й утвердження української школи підводного мореплавства, її розвиток спрямований на створення підводної техніки в першу чергу військового призначення. Багато уваги приділено військовим і науковцям які зробили вагомий внесок в розвиток підводного мореплавства.

У досліджуваній період в імперії тривали спроби наукового опрацювання власної військово-морської доктрини. Переважна більшість вказаних досліджень здійснювалася колишніми чи діючими офіцерами флоту, вони здебільшого мали метою задоволення відповідних нагальних державних потреб у сфері підготовки флотських кадрів та формування військово-морської політики невід’ємною складовою якої є підводний флот.

Посилюють дисертацію узагальнення і висновки, які зроблені в ході викладання матеріалу. Побудовано «генеалогічне дерево» української наукової школи підводного мореплавства де подано її особовий склад, наочна власна аналітика розміщена у таблицях стор. 234 дослідження; показ ідей і розробок українських науковців в царині підводного мореплавства; викладення матеріалу науковою, водночас доступною мовою, яка легко з зацікавленням сприймається читачем.

Об’єктом дослідження виступає військово-морська історія України як складова морського коду України. В об’єкті виділяється та частина, яка окреслює предмет дослідження - Українська школа підводного мореплавства (як складова української наукової школи мореплавства).

Дисертаційне дослідження Калініченко О. О. виконане відповідно до загального напрямку наукових досліджень Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, зокрема науковій темі кафедри історії України «Український Південь: історія, тексти, історична пам'ять», державний реєстраційний № 0116U008034 від 22.06.2016.

Апробація результатів дослідження відбулася на 21-й міжвузівських, всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, їх достовірність

Досліджені автором і викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають високий рівень обґрунтованості. Дисертантом опрацьовано і осмислено значну кількість архівних джерел та літературних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, якісно проаналізовано внесок українських вчених у проблему підводного мореплавства. Список архівних джерел і літератури налічує 323 позиції з

яких 27 позицій це архівні джерела, 28 - збірки документів, літописи, хронічки; 23 – наративні джерела; 9- мемуари; 10 - преса; 226 - монографічні видання та інша література з питань підводного мореплавства.

Висвітлюючи відповідні питання, що розкривають тему дисертації, у кожному конкретному випадку автор критично осмислює, здобутки попередників, обов'язково висловлюючи при цьому свою думку, що свідчить про високу наукову культуру здобувача. Зроблені у дисертації висновки та рекомендації логічні і є результатом всебічного та об'єктивного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію. В процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні прийоми і методи пізнання. Їх використання дозволило здобувачу всебічно науково обґрунтувати теоретичні, методологічні та практичні аспекти історії підводного мореплавства в Україні. Висновки та рекомендації автора є логічними і витікають із результатів всебічного і об'єктивного аналізу досліджуваних явищ. У дослідженні були використані як загальні методи пізнання історичних явищ та процесів: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний та структурний. Крім того у роботі використовувалися спеціально історичні методи – історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, кліометричний тощо.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Полягає в тому, що на основі обробки різнопланової джерельної бази (монографії Кременського В. П., архівів, мемуарів та спогадів, музейних експонатів та фондів), літератури (спеціальної, періодичної, енциклопедичної), сучасних інтернет-ресурсів та власного п'ятнадцятирічного досвіду підводної служби автор:

- вперше наводить зв'язок постулатів (передбачень) монографії Кременського В. П. «Заметки по подводному плаванию и возможности устройства подводного судна» з історією подальшого розвитку підводної справи;
- вводить у науковий обіг терміни «Українська школа підводного мореплавства» та «Українська наукова школа мореплавства»;
- застосовує принцип історизму для дослідження військово-морської історії України взагалі та її підводної складової зокрема через допоміжну історичну дисципліну «фалеристика»;
- використовує міждисциплінарний підхід в рамках трьохмірної системи координат історичних спеціалізацій «Всесвітня історія», «Воєнна історія». «Історія науки і техніки»;
- вносить вагомий внесок у попередні дослідження;

- щодо ролі українського чинника в зародження, становленні та розвитку підводної військової справи (1595-1995);
- щодо морського коду України в контексті морської пам'яті;
- суттєво доповнює науково-історичну базу для формування Морської доктрини України, особливо її підводної складової та заповнює прогалину військово-морської історії України періоду тимчасового бездержавності нації.

Практичне значення отриманих результатів

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при підготовці наукових публікацій та довідкової літератури з різних аспектів історії підводного мореплавства, викладанні як фахових, так й історичних дисциплін, зокрема військово-морської історії України у спеціальних вищих навчальних закладах, історії науки й техніки, історії України.

Повнота викладених наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

Як видно з тексту дисертація містить виважені і обґрунтовані висновки. Результати дослідження викладені у 37 наукових публікаціях: 2 публікації у закордонних виданнях; 2 статті – в журналах, що входять до переліку ДАК України як фахові видання; 3 статті – у наукових, які включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз; 9 наукових праць додатково відображають зміст дослідження; 21 публікація апробаційного характеру у збірниках матеріалів наукових та науково-практичних конференцій.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела, літературу, твердження відповідно до положень чинного законодавства про авторські права та академічну доброчесність. Зазначене дозволяє зробити висновок про дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Структура дисертаційної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, 3 розділів (тринадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (323 позиції на 32 сторінках). Обсяг основної частини - 214 с. Загальний обсяг становить 263 с.

Відзначивши наукову актуальність та вагомість дисертаційного доробку, хочемо висловити свою думку з приводу окремих структурних елементів:

У вступі обґрунтовується актуальність теми, розкривається мета та завдання дисертаційного дослідження, визначаються хронологічні та територіальні межі, вказується методологія дослідження та зазначаються основні внески дисертанта у вивченні цієї тематики.

У першому розділі дисертації проаналізовано стан наукової розробки теми та джерельної бази дослідження, показана історіографічна, джерельна та методологічна база дослідження (с. 23 - 61). Охарактеризована методологія, обґрунтовані методи та термінологічний апарат дослідження. Історіографія систематизована за проблемно-хронологічним принципом, та виокремлено три періоди: дорадянський, радянський та сучасний. Визначено, що окремого комплексного історичного дослідження щодо проблематики підводного мореплавства станом на сьогодні немає. Джерельний комплекс дослідження має вагомий інформативний потенціал, який характеризується різноманітністю та розрізненістю як змісту, так і форми наявних джерел. Більшість документів із теми не представлена єдиним комплексом, навпаки, вони зосереджені в різних архівних установах та бібліотеках України.

У другому розділі «Системоутворююча наукова концепція з подальшою реалізацією та структуризація української школи підводного мореплавства на теренах України» розглянуті такі питання:

Ідентифіковано визначні особистості Української наукової школи підводного мореплавства;

Подано ретроспективу діяльності підводних човнів поблизу берегів Одещини;

Показана практична діяльність представників Одеського осередку Української школи підводного мореплавства зі створення підводних апаратів;

Оприлюдна концепція «підводного паріння» Кремінського В. П. (1892) як перша наукова праця Української школи підводного мореплавства.

У третьому розділі «Діяльність осередків української школи підводного мореплавства поза межами України» мова йде про початок інституалізації підводної складової Української наукової школи підводного мореплавства у вигляді Балтійського осередку підводного мореплавства. Охарактеризовано допоміжні інститути: підводне кораблебудування, спеціальна морська підводна освіта та практичний суднопід'йом затонулих субмарин. Подано кліометричні наукові результати дослідження.

Практичний доробок представлено проектами «Зірка Командора» та «Морська слава України». Дисертація має ґрунтовні висновки.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

У дисертації для посилення її актуальності бажано було б проаналізувати такий важливий документ як Стратегія розвитку Військово-Морських Сил до 2035 року (<https://navy.mil.gov.ua/strategiya-vijskovo-morskyh-syl-zbrojnyh-syl-ukrayiny-2035/>). Цей документ є одним з важливіших нормативно – правових актів забезпечення розвитку українських військово-морських сил.

У дисертаційному дослідженні переважна увага приділена питанням розвитку і функціонуванню військового підводного мореплавства. Але на сучасному етапі, ні в якому разі не применшуючи значення підводного мореплавства для військових цілей, на перший план виходить питання використання підводних човнів для народногосподарських цілей. Тому бажано було б висвітлити питання функціонування підводного науково-дослідного флоту України.

У дисертації не знайшло висвітлення питання інфраструктури – системи базування підводного флоту на узбережжі Чорного моря. Створення системи високотехнологічних берегових комунікацій для належного супроводження функціонування підводних човнів та з достатньою кількістю фонду службового житла для військовослужбовців та членів їх сімей.

У дисертації бажано було б приділити увагу нормативно-правовому забезпеченню військово-морської діяльності взагалі та її підводної складової зокрема. Йдеться про Указ президента України від 20 травня 2008 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави» (<https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/188.html>). А також такий важливий документ як «Морська доктрина України на період до 2035 року» затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009%D0%BF#Text>).

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Калініченко Олександра Олександровича подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія присвячена актуальній і майже недослідженій проблемі в

українській історіографії. Робота теоретичні узагальнення і практичні рекомендації стосовно важливої проблеми історії України взагалі і історії підводного мореплавства зокрема.

Дисертацію позитивно відрізняє продумана структура, чіткість і логічність викладення досліджуваних проблем, обґрунтованість та аргументованість методів і підходів щодо вирішення поставлених завдань. Мова дисертації відповідає сучасному українському правопису, а стиль дисертації має науковий характер. На основі використання широкого кола невідомих та маловідомих документів з архівосховищ, а також опублікованих вітчизняних та іноземних документів, авторка об'єктивно відтворює історичні реалії ранньомодерного часу. Ґрунтовний аналіз змісту дисертаційної роботи, анотації, друкованих праць за темою роботи дозволяє зробити висновок, що усі пункти наукової новизни дослідження належним чином відображені у дисертації.

Дисертаційна праця є завершеним науковим дослідженням. За актуальністю і рівнем розкриття поставлених проблем, обсягом, змістом, обґрунтованістю винесених на захист наукових положень, науковою новизною та практичним значенням одержаних результатів відповідає вимогам у відповідності з пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 06. 03. 2019 р. №167. Дисертація є завершеним дослідженням, відповідає профілю спеціалізованої вченої ради, а її автор Калініченко Олександр Олександрович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Національний університет

«Одеська політехніка»

Професор кафедри філософії, історії та політології

Доктор історичних наук, професор

Л.І. Сухотеріна

Вчений секретар

В.І. Шевчук